

dc_1059_15

Varga Katalin

ELTE PPK Affektív Pszichológia Tanszék

A hipnotikus interakciók fenomenológiája

Tézisek

2015.

1. A doktori műben tárgyalt kérdéskör tudománytörténeti előzményei és a doktori mű célkitűzései

1.1 A hipnotikus interakció

A budapesti hipnóziskutató laboratórium eredményei számos területen igazolják a hipnózis helyzetben az alany és a hipnotizőr egymásra hangolódását, több interakciós szinkronjelenséget megragadva: az alany hipnabilitásával összefüggő agyféltekei teljesítmény eloszlás, szinkronizált elektromiográfiás változások (Bányai, 1985a, 1985b) a hipnotizőr szövegében mutatkozó jellegzetes változások, így a szöveg hosszának módosulása (Bányai, Gósi-Greguss és mtsai, 1990), eltérés a standard szövegtől (Bányai, Gósi-Greguss és mtsai, 1990; Gósi-Greguss, Bányai és mtsai, 1992), az alany és a hipnotizőr közötti tükörtartás, a hipnotizőr testmozgásának igazodása az alany légzésének ritmusára, a légzésritmus és a szívritmus összehangolódása (Bányai, 1991, 2008a, 2008b).

A viselkedéses és élettani mutatók “kemény” adatai mellett végig gondot fordítottunk a hipnotikus interakció résztvevői *élményvilágának* megismerésére, feltárására és egymásra vonatkoztatott feldolgozására is. E témakörben végzett kutatásainkat foglalja össze a munka.

A hipnózis *interperszonális* jellegét leginkább képviselő megközelítés, Bányai Éva **szociál-pszichobiológiai** modellje (Bányai, 1991) olyan módosult tudatállapotnak fogta fel a hipnózist, amelynek mind szociális, mind biológiai szempontból adaptív értéke lehet. Bányai megközelítésének lényege, hogy ha egy sajátos szociális kontextusban hipnózistnak címkézünk egy helyzetet, lehetővé válik, hogy két személy meghatározott – rövid – ideig különösebb rizikó nélkül olyan intenzív kapcsolatba kerüljön egymással, amelybe egyébként csak szoros, intim személyközi kapcsolataiban (például szülő–gyerek kapcsolatban) kerül. A kutatások során feltárt hipnózis stílusok – apai, anyai, baráti, szerelmes – az elmélet szerint az élet legfontosabb intim kapcsolatait modellálják (Bányai, 1991, 2008a).

Bányai Éva vezette budapesti hipnóziskutató laboratóriumunk által képviselt szemlélet, a hipnózis több szempontú megközelítése az elmúlt évtizedek során egyre több empirikus adattal igazolta e modell létjogosultságát (Bányai, 1985a, 1985b; Bányai, Mészáros, Csókay, 1982; 1985; Bányai, Gósi-Greguss és mtsai; 1990, Bányai, 1991, 2002a, 2002b). Ezt a szemléletváltást nevezük a hipnózis **interakciós szemléletének**. Jelen munkában e modell szemléleti keretén belül az interakció résztvevőinek élményvilágára összpontosítunk.

1.2 A megközelítés sarokkövei: *fenomenológiai* hangsúly *interakciós* keretben

1.2.1. E szempontok megjelenése a hipnózis elméletekben

Függetlenül attól, hogy valaki milyen elméleti táborba tartozik – azt vallja-e, hogy a hipnózis sajátos állapot, vagy pedig hogy kognitív és szociálpszichológiai fogalmakkal magyarázható jelenség – a hipnózishoz kötődő *szubjektív élmények* mindenkinek érdekesekek. A módosult tudatállapotra illetve a szociálpszichológiai tényezőkre összpontosító elméleti megközelítések mellett az e kettő között

hidat képező megközelítést Kihlstrom (2008, 41. oldal) így fogalmazza meg:

„A hipnóziskutatás „harmadik útja” a hipnózist egyszerre tartja olyan állapotnak, amely (néha) alapvető kognitív változásokkal jár, és olyan szociális interakciónak, amelyben a hipnotizőr és az alany meghatározott céllal találkoznak egy tágabb szociokulturális kontextus keretében” (41. old. eredeti kiemelés).

Az tehát, hogy a hipnózis személyközi folyamat, egyáltalán nem zárja ki azt, hogy egyúttal tudatállapot-módosulás is történjen ennek során, és megfordítva: a tudatállapot módosulás szubjektív kísérőjelenségeit tudjuk /érdemes személyközi keretben vizsgálni.

Jelen munkában a hipnózis meghatározásakor főképp Bányai (1991, 2008a és 2008b) valamint Kihlstrom (1985, 2008) gondolataira építve a hipnózist az alábbiak szerint **definiálok**:

A hipnózis alaphelyzetében – a heterohipnózisban – két személy sajátos egymásra hangolódása és egymásra hatása révén mindkettejükben a hétköznapiól eltérő viselkedéses és szubjektív változások jöhetnek létre. Ennek keretétől a “hipnózis” kontextusa és a hipnotizőr szuggesztiói szolgálnak, amelyek a hétköznapihoz képest tágabb, szabadabb lehetőséget biztosítanak a feleknek viselkedésük alakítására, érzelmeik kifejezésére, szubjektív élményeik megélésére.

A módosult tudatállapotok területén természetesen adódó lehetőség a hipnózist az összehangolódással jellemezhető interakciók modelljének tekinteni, és felhasználni az interakciók kutatásának fejlesztésére is. A hipnózis ugyanis valójában olyan rövidtávú interperszonális együttműködés, amely a tudatállapot módosítása révén, adott célra irányulva hoznak létre. Orne (1959) meghatározó jelentőségű publikációjában kifejtette, hogy a hipnózis lényege nem a viselkedés, vagy egyéb látható reakció létrejöttében vagy változásában rejlik, hanem éppen azokban a szubjektíve megélt élményekben, amelyekhez csak az adott személynek van belső hozzáférése. Fromm is ebből az álláspontból kiindulva hangsúlyozza, hogy a hipnózis lényegének megértéséhez okvetlenül szükséges a hipnózis fenomenológiájának feltárása, kontrollált leírása, elemzése (Eisen és Fromm, 1983; Lombard, Kahn, Fromm, 1990). Cox és Bryant (2008) a hipnóziskutatást értékelő és elemző tanulmányukban kiemelik, hogy a hipnózis alapvetően személyes élmény (private experience), így olyan módszerekre van szükség, amellyel ezt a kutatók képesek feltárni és elemezni.

A hipnózishoz társuló szubjektív megélés feltárását és elemzését szorgalmazó törekvésekhez csatlakozik laboratóriumunk munkája is, viszont nemzetközi szinten is újat nyújtunk abban, hogy ez az élmény-vizsgálódás (ezen belül a tudatállapot módosulásra való adatok gyűjtése) kiterjed az interakció *mindkét* résztvevőjére, tehát az hipnotizált személy mellett a hipnotizőr élményeit is vizsgáljuk.

1.2.2. E szempontok megjelenése a hipnózis kutatásokban

A modern hipnóziskutatásban a szubjektív élmények ilyen „saját jogon” való – tehát nem a viselkedéses adatok „kiegészítő” – vizsgálata még a hipnotizált személy esetében is ritkaság, a hipnotizőr élményei pedig lényegében feltáratlanok, főképp a kísérleti szakirodalomban. Így egyelőre feltárási jellegűnek tekintendő a hipnotikus interakció fenomenológiai elemzése.

Mindebből következik, hogy a tényleges hipnóziskutatás terén elvértve

jelenik meg az interakciós szemlélet, s ha igen, akkor is meglehetősen sajátos módon.

A hipnózis interakciós jellegét vizsgáló kutatásokban noha az elméleti megközelítést tekintve egyes szerzőknél kifejezetten hangsúlyos, hogy a hipnotizőr is része a folyamatnak, a hatását továbbra is csak az alany viselkedésében kívánják megragadni (pl. Sheehan és munkatársai (1971, 1980) Barnier és McConkey (1999)). A hipnotizőr *maga*, mint az alannal egyenrangú – és vizsgálódásra érdemes – interakciós partner (még) nem jelenik meg. Az alkalmazott kísérleti manipulációk gyakorta jelentősen módosítják a „természetes” interakciós helyzetet, (személytelenné téve az ülést, negatívan értékelve a kísérleti személyeket, és így tovább l. például Lynn, Weekes és mtsai, 1991; Perry és Sheehan, 1978; Sheehan, 1975, 1980; Sheehan és Dolby, 1979), a kísérleti hipnotizőrök kénytelenek voltak a kísérleti elrendezés szerint dolgozni. A tényleges, spontán interakcióról így már csak ezért sincs esély adatokat szerezni e feltételek mellett.

Whitehead (1996, Whitehead, Noller, Sheehan, 2008) munkái üdítő kivételnek számítanak. Laborjukban tényleges törekvés van a hipnotikus interakció megragadására, bár – egyelőre – inkább csak a hipnotizőri élményekre összpontosítanak. A standard próbákra alapuló kísérleti hipnózisok kapcsán feltárt hipnotizőri élmények azt mutatják, hogy a hipnotizőrök igen hamar összpontosítanak alanyaik azon viselkedéses és egyéb jegyeire, amelyeket relevánsnak gondolnak a hipnózis szempontjából, különösképp az alany hipnabilitásának megítélése szemszögéből.

Whitehead vizsgálatai tehát felhívják a figyelmet arra, hogy a hipnotizőr sokkal inkább „jelen lévő”, élő és meghatározó szereplője a hipnózis helyzetének, mint azt korábban gondoltuk. Külön kiemelik szubjektivitását, ami adott esetben torzíthatja a kísérleti hipnózisokban feltételezett objektív hozzáállást.

1.2.3. Célkitűzés, a munka helye az interakciós modellek körében

Jelen munka **célja** annak vizsgálata, hogy milyen lehetőségek vannak a diádikus interakció tagjai által átélt, adott interakcióval kapcsolatos élmények vizsgálatára, azok egymással történő összevetésére.

Néhány szerző hangsúlyozza – főképpen a hipnózis klinikai alkalmazása terén – a hipnózis interakciós természetét, ám empirikus adatok szisztematikus feltárásával és elemzésével mindeddig senki nem állt elő. Baker (2000) tanulmánya igen szemléletesen kalauzolja olvasóját a hipnózis élményvilágának interakciós szemléletű megközelítésébe, amikor így ír:

„A hipnotizőr és alanya vagy a hipnoterapeuta és páciense közötti interszubjektív mező konstruktuma számos dinamikus folyamatot foglal magába, amelyek elősegítik, meghatározzák és megmagyarázzák a hipnózis lényegét, az egyéni bevonódást és abszorpciót, és abbéli szerepét, hogy megváltoztassa a gondolatokat, érzéseket és viselkedéseket. Ebből a szemszögből nézve a hipnózis fenomenológiája tekinthető olyannak, mint ami interaktív térben fog, amely kölcsönös ritusok és „indukció” megalkotás által megkötött, és amely a kölcsönösen kialakított kutatási vagy pszichoterápiás keretekbe ágyazódik, ami ugyanakkor átlépi és túlhaladja a határokat a „bent” és „kint”, az élmény és szimbolizáció, az autisztikus és megosztott, és talán még az „én” és „másik” között is” (56. old.).

A jelen munka megközelítési kerete az interakciók szabályozásának modelljei közül az „arousal- és affektus-alapú” magyarázatokból indul ki, ami leegyszerűsítve így vázolható:

arousal változás \Rightarrow *érzelem* \Rightarrow *viselkedéses válasz*

Vagyis a modell arra a folyamatra fókuszálja a figyelmet, amelyben a társas közegben létrejövő *arousal* változás *érzelmi* változásokat hoz létre, amelyek a *viselkedéses* válaszok alapját képezik. Az ebbe a csoportba tartozó modellek közötti különbségek lényege voltaképpen pusztán annyi, hogy egészen pontosan mire vezetnek vissza az *arousal* változást. Másképpen fogalmazva ez azt jelenti, hogy az egyes modellek a fenti oksági lánc első szemeként különböző tényezőket képzelnek el, például az intimitás fokozódását, vagy a preferenciák és a személyes kapcsolati előtörténet alapján kialakult elvárásokat, stb. Az empirikus kutatások általában az oksági lánc utolsó elemére, azaz a viselkedésre összpontosítottak, elhanyagolva a láncolat korábbi elemeinek vizsgálatát – amelyekkel kapcsolatban pusztán elméleti feltevéseket fogalmaztak meg.

A diádikus interakciók jelen munka által képviselt megközelítése a korábbiakhoz képest abból a szempontból újszerű, hogy a kutatás fókuszában nem pusztán az oksági láncolat utolsó eleme – a viselkedés – áll, hanem törekszik arra, hogy a láncolat korábbi elemiről, azaz az érzések és élmények szintjéről nyerjen adatokat. A kutatásnak ezen a szintjén azonban nem vállalkozhatunk oksági összefüggések feltárására, a munkát az adatok leíró elemzésének kell tekintenünk, eredményeinket ezen a szinten kell értelmeznünk.

2. A doktori műben tárgyalt kérdéskör forrásai, a feldolgozásuk során használt módszerek

2.1. Az interakciós szinkron megközelítése

Davis 1979-es (!) tanulmányában kijelenti, hogy a magatartáskutatásban már bekövetkezett az a szemléletváltás, ami a figyelem fókuszát az individuálisról a társasra helyezi át. E szemléletváltás, ha valóban általánosan teret nyer, akkor azt jelenti, hogy a legmodernebb kutatási módszerek felzárkóznak a közhelyessé csépelődött alapigazsághoz, miszerint az ember „társas lény”. Véleményem szerint azonban nem hogy 1979-ben, de még napjainkban sem tapasztalható olyan általános áttörés, amit az interakciós szemlélet a gyakorlatban jelentene, és különösképp késlekedik a módszertani váltás a felnőtt-felnőtt interakciók vizsgálatában. A szemléletváltásnak a gyakorlat nyelvére való lefordításban érzékelhető megtorpanásnak nézetem szerint elsősorban módszertani nehézségek okozzák, ezért fontos, hogy a kutatások révén a pszichológia egyszerű vizsgálati helyzetekkel, és az interakciós szinkronjelenségeket kezelhető módon letapogató módszerrel bővüljön.

Az interakciós szinkronitás koncepcióját hagyományosan elsősorban a **nyílt viselkedés** szintjén figyelték meg, és fogalma is sokáig az interakciós felek viselkedésmintázatainak illeszkedését, összehangoltságát foglalta magában. A kutatások viselkedés-központúsága arra vezethető vissza, hogy az interdependenciát elsősorban anya-gyerek kapcsolatokban vizsgálták, ahol a gyerek oldaláról eleve kizárt a szubjektív élmények feltárása. Az interakciós szemlélet terjedése később magával hozta a nyílt viselkedés (mozgás, verbális megnyilvánulások) mellett a fiziológiai mutatók rendszerszemléletű vizsgálatát, ám kevés figyelem irányult a szubjektív élmények feltárására és vizsgálatára. Igaz, a szubjektív élmények vizsgálata módszertanilag, és sokak szerint elméleti értelemben is kérdéses. Különösen nehéz tehát a szubjektív élményeket nem is az egyén, hanem a diád szintjén vizsgálni, figyelve nem csak az egyéni élmények mintázatait, hanem azok egymástól való kölcsönös függését, interakcióban való interperszonális összehangolódását.

A szakirodalom fő irányvonalának, az interakciós szinkronitás élvonalbeli kutatásainak (például Bernieri, Reznick és Rosenthal, 1988; Bernieri és Rosenthal, 1991; Waugh, 2002) szemléletét elfogadva a jelen munkában is kibővített értelemben használjuk az interakciós szinkronitás fogalmát, azaz interakciós szinkronitásnak tartjuk azt, ha az interakciós partnerek bármely mutatójában – fiziológiai mutatók, viselkedéses jelenségek, szubjektív élmények – illeszkedés, összehangolódás jön létre. A jelen munka az interakciós szinkronitás e kiterjesztett értelmezésén belül a szubjektív élmények (fénomenológiai jelenségek) összehangolódására koncentrálna.

Ezt a tágabb értelmezést az alapozza meg, hogy – amint azt Burgoon (és munkatársai, 1995) is leírják – az interperszonális adaptáció viselkedéses mutatóira irányuló kutatások esetében is felfedhető, hogy a mutatók valójában a *szubjektív élmények* egybeesésére, összehangolódására volnának kíváncsiak. Vizsgálataik viselkedéses irányultsága általában módszertani és nem elvi megalapozottságú: mivel ez élmény közvetlenül nem érhető el, így a viselkedés detektálása révén remélnek arra indirekt, ám biztosnak remélt következtetéseket levonni.

Az interakciós szinkron újszerű fogalmát vezetjük tehát be, amikor az érintettek fenomenológia beszámolóí alapján azonosítunk szinkronmutatókat. Ez a megközelítés jellemzői:

- alapját a tudatosan megélt, és beszámolásra képes (hozzáférhető) élmények képezik.
- a felek vagy a kutatók a közös interakciót utólagosan, egészlegetesen értékelik.
- a szinkron léte (jellege) vagy hiánya csak az utólagos elemzéskor jelenik meg.

2.2. A hipnotikus interakció fenomenológiai elemzésére fejlesztett módszerek

Annak bemutatására, hogy a hipnotikus interakció résztvevőinek még a kísérleti helyzetben is gazdag és jelentős élményadatai vannak, szükség volt a megfelelő módszerek kifejlesztésére ezen adatok feltárására az interakciós helyzetben. Olyan módszerekkel szeretnénk volna gazdagítani a kutatási arzenált, amelyek használhatók mind a hipnotizőr, mind az alany esetében, nem specifikusak a hipnózisra (tehát más helyzettel, interakcióval kapcsolatosan is felvehető), és nem hordozzák azt az elvárást, hogy a szubjektív élményekben jelentkező változás csak az erősen hipnabílisok sajátossága.

2.2.1. Az ülés atmoszférájáról tudósító: Diádikus Interakciós Harmónia kérdőív, DIH, (Varga, Józsa és mtsai, 2006, Varga és Józsa, 2013).

Ez a mérőeszköz közvetlenül magára az interakcióra fókuszál, maguknak az interakció résztvevőinek az értékelésével. Előnyei: a) rövid és egyszerű; b) könnyen alkalmazható az adatok párhuzamos feldolgozására; c) nem specifikus a hipnotikus interakciókra nézve; d) nem korlátozódik a vizsgált hipnózisülésre, de klinikailag jelentős adatokkal is szolgál; e) alkalmas az interakciós felek közötti harmónia mértékének és mintázatának a jellemzésére.

A DIH 50 tételt sorol fel, az interakcióban lévő felek egymástól függetlenül töltik ki a kérdőívet, egy Likert-típusú skálán jelezve, hogy az egyes tételek milyen mértékben jellemezték az adott interakciót.

A DIH magyar verzióját egy 256 fős mintán standardizáltuk (Varga, Bányai, Gósi-Greguss, 1999), ahol a személyek párosával vettek részt egy nem hipnotikus helyzetben, az ún. Közös Rorschach Vizsgálati Helyzetben. Az interakcióban lévő feleknek egyességre kell jutniuk a klasszikus Rorschach-teszt tinfoltjainak jelentését illetően. Vizsgálatainkban ezt a helyzetet, mint standard interakciós helyzetet alkalmaztuk, nem pedig, mint diagnosztikus eljárást (Varga, Józsa, Urbán, 2002).

A Közös Rorschach Helyzet standardizált DIH adatain faktorelemzést végezve négy faktort kaptunk, lefedve a közös variancia 72%-át. Ezen faktorok alapján 4 alskálát hoztunk létre (3 pozitív és 1 negatív), mindegyik jó belső konzisztenciával rendelkezik: 1. Intimitás (olyan itemek tartoznak ide mint például szenvedély, szerelem, Cronbach-alfa: 0,85), 2. Összhang (például megértés, harmónia, Cronbach-alfa: 0,86), 3. Játékosság (például humor, lelkesítő, Cronbach-alfa: 0,81), 4. Feszültség (például szorongás, félelem,

Cronbach-alfa: 0,78). Ezen faktoroknak kumulatív magyarázó ereje: 42, 58, 66 és 72%.

Hipnotikus és más diadikus interakciós helyzetben való alkalmazás alapján elmondható, hogy a DIH kérdőív jó pszichometriai jellemzőkkel rendelkező kérdőív: az alskálák magas belső reliabilitással rendelkeznek. A faktorok és alskálák közötti magas korrelációk azt jelzik, hogy alapvetően "egy dolog" mérésére szolgál a DIH, ez az Intimitás alskála. Ennek a legerősebb faktornak van a legnagyobb magyarázó ereje, ugyanakkor a másik három kisebb skála szintén fontos információkkal szolgál, időnként eltérő kapcsolatot mutatva egyéb változókkal, mint a legerősebb factor (Varga és Józsa, 2013).

2.2.2. A részvevők szubjektív élményibe bepillantást engedő papír-ceruza teszt (Phenomenology of Consciousness Inventory, PCI, Pekala, 1982, 1991a, 1991b) mindkét résztvevőnél alkalmazva (Varga, Józsa, Bányai, Gósi-Greguss, Kumar, 2001).

A PCI kérdőív egy papír-ceruza teszt 53 állítással, 26 dimenzióban méri a tudatosság szubjektív változásait: módosult élmények (testkép, időérzék, percepció, jelentés), pozitív érzelmek (öröm, szexuális izgalom, szeretet), negatív érzelmek (harag, szomorúság, félelem), figyelem (irány, koncentráció), képzelet (mennység, élenkség), éntudatosság, módosult tudatosság, arousal, racionalitás, akarati kontroll, memória, belső dialógus.

Ahogy korábbi adataink (Varga és mtsai, 1993, 1995, 1999, 2004) bebizonyították a hipnotizőrök szabad beszámolóit a saját tudatállapotuk megváltozására vonatkozóan számos elemet tartalmaznak, ezen aspektus feltárására alkalmas papír-ceruza teszt a PCI.

Az eredeti szerzők a PCI-nek ötfaktoros pontozási módszeréről számolnak be, ahol csak öt faktorskála-érték jellemzi a személy élményeit (a korábbi 26 pontszám helyett). A magyar adatokon végzett konfirmatív faktoranalízis meglehetősen jó illeszkedést mutat az eredeti szerzők által leírt faktormodellhez. Így a PCI korábban érvényes ötfaktoros modellje kiterjeszhető más skálákra, különböző nyelvek és kultúrák esetén (további részletek l. Varga, Józsa és mtsai, 2001).

Kutatásainkban a hipnotizőr és az alany esetén is 5 értéket számolunk, az alábbiak szerint:

1. Disszociált kontroll: A magasabb értékek arra utalnak, hogy változás van (a) a tranz élményben, (testkép, időérzék, percepció, vizuális képzelet és jelentés módosulása), valamint (b) az ego végrehajtó funkciójában és a valóság-orientációban, amely a memória, a racionalitás, az akarati kontroll, és a belső beszéd hanyatlásában nyilvánul meg.

2. Pozitív érzelmek: A magasabb értékek több élvezetre, szexuális izgalomra, szeretetre, módosult jelentésre, testélményre és percepcióra utalnak.

3. Negatív érzelmek: A magasabb értékek nagyobb fokú haragot, szomorúságot, félelmet, arousalt, ugyanakkor alacsonyabb racionalitást jeleznek.

4. Vizuális képzelet: A magasabb értékek nagyobb fokú vizuális képzeletre utalnak (mennység és élenkség).

5. Belső folyamatokra irányuló figyelem: A magasabb értékek nagyobb fokú módosulására utalnak az időérzékben és a percepcióban, jelentősebb abszorpciót, befelé irányuló figyelmet, módosult tudatállapotot, belső beszédet és alacsonyabb képzeleti élenkséget jelentenek.

2.2.3. Az eredetileg az alanyra kidolgozott **szabad élményeket feltáró** módszer interakciós változata (Sheehan and McConkey, 1982 EAT módszere alapján) "Parallel Experiential Analysis Technique" PEAT, (Varga, Bányai és Gósi-Greguss, 1994). Ennek lényege, hogy az eredeti hipnózisülés videófelvételét az alany és a hipnotizőr is, egymástól függetlenül végignézi, és szabadon számolnak be élményeikről.

A PEAT segítségével kihasználható az a lehetőség, hogy a videófelvétel objektív idői adatokat kínál, ami csekély időbeli változások követésének az alapja lehet: ily módon leírhatjuk az interakciós folyamat dinamikáját, és a résztvevők élményeinek időben összehasonlítható jellemzőiben feltárhatók az eltérések vagy egyezések.

2.2.4. Nash és Spinler (1989) **Archaikus Bevonódás Skálájának** (ABS) interakciós változata (Bányai, Varga és Gósiné Greguss, 2001, Bányai, 2008; Tauszik, Bányai, Gósiné Greguss, Varga és Székely, 2006).

A laboratóriumban hipnózisülésekkel kapcsolatban felvett ABS faktorszerkezete 593 személy adatai alapján némileg eltért az eredeti szerzők (Nash és Spinler (1989)) adataitól (Bányai, Varga és Gósiné Greguss, 2001). A magyar mintán kapott faktorok az alanyok skáláján:

1) *Csodálat és kötődés* (magyarázott variancia: 27,61%), 2) *Félelem a negatív megítéléstől* (magyarázott variancia: 19,94%), 3) *Függőségigény* (magyarázott variancia: 14,16%).

A hipnotizőrök esetében az eredeti tételket az ő szemszögükből átfogalmazva alakítottuk ki, például az a tétel, ami az alanynál így szól: „Valahogy jólesett részesülni a hipnotizőr hatalmában”, a hipnotizőrnél így jelenik meg: „Valahogy jólesett az alanyt a hatalmamban részesíteni.” A hipnotizőrök esetében alkalmazott kérdőívek faktoranalízise 120 egyéni, standard hipnózisülés (SHSS:A) alapján készült (Bányai, 2008a; Tauszik, Bányai és mtsai, 2006). Ezen adatsor faktoranalízise négy faktort eredményezett: 1) *Kötődés és pozitív kapcsolat* (magyarázott variancia: 20,30%), 2) *Gondoskodás és törődésigény* (magyarázott variancia: 19,55%), 3) *Félelem a negatív megítéléstől* (magyarázott variancia: 19,46%), 4) *Kontrolligény* (magyarázott variancia: 16,27 %). A magyar adatokon az ABS Cronbach-alfa értéke csoportos hipnózishelyzetben 0,93; egyéni hipnózishelyzetben 0,91-0,94 közötti volt.

3. A doktori mű főbb eredményei

A munka során konceptuális (elméleti), módszertani illetve empirikus eredmények is születtek.

3.1. Az elméleti vonatkozás szempontjából lényeges, hogy **fenomenológiai** szintre is kiterjesztettük az interakciós szinkron fogalmát

Véleményünk szerint legalább olyan informatív az élmények szintjén vizsgálni az összecsengéseket a diádikus interakció résztvevői között, mint a viselkedéses vagy elektrofiziológiai szinten (pl. együttmozgás, tükörtartás a nyílt viselkedés szintjén, vagy az összehangolt légzésritmus, vagy párhuzamos miográfiás aktivitás a fiziológiai szinten. Részleteket l. Bányai 1985a, b, 1991, 1998).

Az elmúlt évtizedekben a hipnotikus interakció résztvevőinek élményeivel kapcsolatban gazdag anyagot gyűjtöttünk össze és publikáltunk (Varga, Bányai, Gósi-Greguss, 1991, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1999, 2000, 2004; Varga, Józsa, Bányai, Gósi-Greguss és Suhai-Hodász, 2004; Varga, Józsa, Bányai és Gósi-Greguss, 2006, 2009, 2012; Varga, Bányai, Józsa és Gósi-Greguss, 2008, Varga S. és Varga, 2009a, 2009b).

3.2. Ez a megközelítés módszertani fejlesztéseket követelt meg. A fenomenológiai szinkron interakciós (párhuzamos) megragadására alkalmas módszereket fejlesztettünk ki (l. fentebb).

Szabad élménybeszámolók alapján ismétlődően visszatérő élménytartalmakat azonosítottunk hipnotizőrök élményeiben. A *helyzettel* kapcsolatos megjegyzések, a hipnotizőr *áltételi* tartalmai illetve a *tudatállapot módosulásának* jelei gyakran visszatérő tartalmak voltak (Varga, Bányai, Gósi-Greguss, 1993, 1995, 1999). A hipnotizőri oldalon is jelentkező gazdag élményanyag alap arra, hogy a hipnotizált személlyel azonos részletességgel vizsgáljuk a hipnotizőrök szubjektív megéléseit, illetve egymásra vonatkoztatva is elemezhesük a két személy fenomenológiai mutatóit.

3.3. Ebben a fogalmi keretben megkezdett vizsgálataink a hipnotikus interakció résztvevőinek élményvilágával kapcsolatban több **empirikus eredményt** is hozott:

Kimutattuk, hogy – a viselkedéses válaszokhoz hasonlóan – **a hipnózishoz kapcsolódó élmények (is) szimulálhatók**, amennyiben a szimulálásra felszólító instrukció kiterjed az élményfeltárási szakaszra is. A hipnotizőrök élményeiben ugyanakkor számos jelet tapasztaltunk, amely valamiféle zavarra utalt a szimulátorok hipnotizálása közben (Bognár, Varga, Bányai, Gósi-Greguss, 2000, 2002). Más szóval: a szimulálás leleplezésére inkább az interakciós megközelítésben mutatkozott esély, semmint a személy saját adatainak szintjén.

Összevetettük a hipnózis helyzetét más hétköznapi illetve kísérleti helyzetekkel az átélők élményei mentén. Kimutattuk, hogy a helyzet megítélése szempontjából nem kirívó a hipnotikus interakció (Józsa, 2012b, Józsa, Varga, Bányai, Gösi-Greguss, 2011a, 2011b). Ezt úgy értékelhetjük, hogy a hipnózis, mint helyzet számos más interakciós helyzet élménymintázatát közelítheti, mintegy modellálva azokat.

A két fél élményeit **egymásra vonatkoztatva jellegzetes mintákat** találtunk a hipnotikus interakció esetében

Adataink szerint az alany és a hipnotizőr fenomenológiai mutatóinak egymásra vonatkoztatott elemzése jellegzetes mintázatokat mutat. Az interakciós szinkron élmény szinten jól dokumentálhatóan megjelenik bizonyos hipnotikus interakciók kapcsán. Az interakciók jellemezhetőek a felek élményi közötti összecsengés *foka* illetve *jellege* mentén. Egyes esetekben magas a megegyezés az élmények között, míg más diádoknál egymástól független beszámolókkal találkozunk.

Olyan módszereket dolgoztunk ki, amelyekkel az **élmények szintjén megjelenő szinkron foka** megragadható. Kutatásainkban több megközelítést is alkalmaztunk az interakciós felek élményeiben jelentkező összhang fokának megragadására. Így a két partner értékei közötti *elérés* mértéke, a kettejük értékének *korrelációja* illetve a *klaszteranalízis* alapján képzett összhang-mintázatok (klaszterek) szolgálták az élmény szintű interakciós összhang fokának kifejezésére.

Feltártuk a hipnózis **viselkedéses és szubjektív mutatóinak** összefüggését. A hipnózis viselkedéses oldala és az interakcióra magára vonatkozó élmények oldala nem mutatott következetes együtt járást, különösképp az interakciót magát értékelő esetben

A fenomenológiai szinkron foka és a hipnotikus szuszeptibilitás kapcsolatát elemezve nem találtunk következetes (lineáris) összefüggést a viselkedéses mutatókon alapuló hipnotikus szuszeptibilitás érték és az interakciós szinkron mutatója között (Varga, Józsa, Bányai és Gösi-Greguss, 2009, 2012). Ez az eredmény különösen jelentős, mert azt veti fel, hogy az élmények szinkronja a hipnotikus szuszeptibilitástól független dimenzió. Ezzel a hipnózis kutatás és terápiás alkalmazás új, fontos mutatójává nőheti ki magát.

Idegének, testvérek illetve ikrek – valamint az őket hipnotizáló hipnotizőrök – élményanyagát feltárva megvizsgáltuk a fenomenológiai mintázatok és a **rökonsági fok** összefüggését. Azt találtuk, hogy – a viselkedéses pontszámokkal ellentétben – a fenomenológiai mutatók a rökonsági fokkal összefüggenek. Leglényegesebb adatunk, hogy az egypetéjű ikrek egymással magasan korreláló válaszokat adnak a hipnotikus interakció megítélésekor, noha egy időben, egymástól függetlenül vettek részt egy-egy hipnózisban (Varga, Bányai, Gösi-Greguss, Tauszik, 2013). Vagyis: vélhetően inkább a hipnózis helyzetbe „magukkal hozott” interakciós minta szerint éltek meg az élményeiket, semmint az adott interakcióban velük ténylegesen együtt levő hipnotizőrrel.

A fenomenológiai mintázatok és a hipnózis stílusok kapcsolatát elemezve jellegzetes összefüggést mutattunk ki a fenomenológiai adatok és az anyai és apai hipnózis stílusok konstruktumai között (Bányai, 1991, 1998, 2002a, 2002b; Varga, Bányai, Józsa Gösi-Greguss 2008). Az anyai és az apai stílus egyaránt lehetőséget ad a tudatállapot módosulásának megélésére, ugyanakkor mennél inkább

anyai a hipnózis annál inkább jellemzi azt a résztvevők intimitás- és összhang élménye, valamint érzelmi telítettsége (ide értve negatív érzéseket is). Az apai stílusnál ennek fordítottja mutatkozott. A hipnózis stílusok konstruktuma azt veti fel, hogy a hipnózis alkalmas lehet a különféle szoros kapcsolati minták modellálására. Ez esetben az érzelmi kontaktust nyújtó anyai, illetve a stimulációs kontaktust nyújtó apai mintázat kínálkozik párhuzamként. Az, hogy ezekhez a stílusokhoz eltérő, és szakmailag jól magyarázható élmény-mintázatok rendelkeznek fontos lépés a hipnózis stílusok konstruktumának validitása szempontjából, hiszen e két mutató – a stílus érték, illetve az élmények – egymástól függetlenül nyert jellemzői a hipnózisnak.

Megvizsgáltuk az **oxitocin-szint** alakulását a hipnotikus interakcióban (Varga, Kececs, 2014). Azt találtuk, hogy a hipnózis nyomán jelentkező oxitocinszint-változás nem az alany hipnotikus fogékonyságával, hanem a kapcsolati élményekkel mutat összefüggést. Az alanyban a hipnotizőrrel észlelt összhang esetén, a hipnotizőrnél pedig akkor nő az oxytocin a hipnotikus interakció követően, ha az alany saját szüleiével kapcsolatban kevésbé meleg érzelmi viszonyulás emlékeit őrzi.

4. A doktori mű által tárgyalt kérdéskörben korábban közzétett publikációk

BÁNYAI, É., VARGA, K., GŐSINÉ, G. A. (2001) Szuggesztív egyéniségek: archaikus bevonódás tanárok és hipnotizőrök között. In Pléh Cs., László J., Oláh A. (szerk.) *Tanulás, kezdeményezés, alkotás. Barkóczi Ilona 75. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 313-336.

BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C., VÁGÓ, P., VARGA, K., HORVÁTH, R. (1990) Interactional approach to the understanding of hypnosis: Theoretical background and main findings. In Van Dyck, R., Spinhoven, Ph., Van der Does, A. J. W., Van Rood, Y. R., De Moor, W. (Eds.) *Hypnosis: current theory, research and practice*. Free University Press, Amsterdam, 53-69.

BOGNÁR, ZS., VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (2000) The subjective experiences of both the hypnotist and the subject in the real-simulating paradigm. Paper presented at the 15th International Congress of Hypnosis, Munich, Germany, October 2-7, 2000.

BOGNÁR, ZS., VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (2002) The subjective experiences of both the hypnotist and the subject in the real-simulating paradigm. In Peter, B., Bongartz, W., Revenstorf, D., Butollo, W. (Eds.) *Munich 2000 - The 15th International Congress of Hypnosis. Hypnosis International Monographs No 6.*, MEG-Stiftung, München, 199-207.

GŐSI-GREGUSS, A. C., BÁNYAI, É. I., JÓZSA, E., SUHAI-HODÁSZ, G., **VARGA, K.** (2004) Voice analysis of hypnotists. *Grazer Linguistische Studien*, 62, 27-35.

GŐSI-GREGUSS, A.C., BÁNYAI, É.I., **VARGA, K.** (2010) Does the voice of the subject under hypnosis keep pace with the hypnotist, or is it a function of the hypnotic state? An acoustical analysis. *HypnosNytt*, 5 (2), 4-14.

TAUSZIK, K., BÁNYAI, É., GŐSINÉ GREGUSS, A., **VARGA, K.**, SZÉKELY, A. (2006) Hipnotizőrök archaikus bevonódásának vizsgálata. *Poszter a Magyar Hipnózis Egyesület 17. Magyar Hipnózis Találkozóján*, Budapest-Csillaghegy, 2006. május 5–7.

VARGA, K. (1994) Contextual effects on the responsiveness to hypnotic-like suggestions. In Rodríguez-Marín J (Ed.) *Health Psychology and quality of life research. Vol. 1*. University of Alicante and Sociedad Valenciana de Psicología Social., 88-102.

VARGA, K. (2006) Szuggesztiók módosult tudatállapotban. In Vértés G. (szerk.) *Hipnózis – hipnoterápia*. Medicina Kiadó, Budapest, 63-84.

VARGA, K. (2008) A hipnabilitás (mérésének) jelentősége a klinikumban. In Bányai É., Benczúr L. (szerk.) *A hipnózis és hipnoterápia alapjai*. Szöveggyűjtemény. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 447-470.

VARGA, K. (2012) „Csukott szemmel hallgatlak...” a hipnózishelyzet sajátosságai és a korrekatív kapcsolati élmény kérdése. **VARGA K., GŐSINÉ GREGUSS A.** (szerk.) *Tudatállapotok, Hipnózis, egymásra hangolódás Tisztelgő kötet Prof. Bányai Éva 70. születésnapja alkalmából* L'Harmattan Kiadó Budapest, p. 149-179.

VARGA, K. (2013) *The phenomenology of hypnotic interaction* Nova Science Publisher, New York.

VARGA, K. BÁNYAI, É. I. GŐSI-GREGUSS, A. C. (1991) Investigating the phenomenological level of hypnosis within the social psychobiological model of hypnotic interaction. *Paper presented at the Second European Congress of Psychology*, Budapest, Hungary, July 8-12, 1991.

VARGA, K. BÁNYAI, É. I. GŐSI-GREGUSS, A. C (1993) The Hypnotist in the Hypnosis Interaction: Phenomenological Investigation. *Paper presented at the 6th European Congress of Hypnosis*, August, 1993, Vienna, Austria. 14-20.

VARGA, K. BÁNYAI, É. I. GŐSI-GREGUSS, A. C. (1994) Parallel application of the experiential analysis technique with subject and hypnotist: a new possibility for measuring interactional synchrony. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 42(2), 130-139.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (1995) The hypnotist in the hypnosis interaction: Phenomenological investigation. In Bölcs, E., Guttman, G., Martin, M. Mende, M., Kanitschar, H., Walter, H. (Eds.) *Hypnosis Connecting Disciplines. Proceedings of the 6th European Congress of Hypnosis in Psychotherapy and Psychosomatic Medicine, Vienna, August 14-20, 1993*. 138-142.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (1996) Harmony in phenomenology: a new way to measure interactional synchrony. *Paper presented at the 7th European Congress of Hypnosis*, Budapest, Hungary, August 17-23, 1996.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (1997) New ways of

characterizing the phenomenological aspect of rapport. *Paper presented at the 14th International Congress of Hypnosis*, San Diego, California, June 21-27, 1997.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (1999) Hypnotists' Phenomenology: Toward the Understanding of Hypnotic Interactions. *Hypnos*, 26(4), 181-193.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (2000) Transference and Countertransference in Experimental Hypnotic Settings. 15. *International Congress of Hypnosis*, München, 2-7. October 2000, *Book of Abstracts*, 128.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A., TAUSZIK, K. (2013) Phenomenological aspects of hypnotic interactions: The effect of kinship *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*. 61:(4) pp. 401-415.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., GŐSINÉ GREGUSS, A. (2004) A hipnotizőr a hipnotikus interakcióban: a szubjektív élmények elemzése. *Pszichoterápia*, 13 (3), 140-147.

VARGA, K., BÁNYAI, É. I., JÓZSA, E., GŐSI-GREGUSS, A. C. (2008) Interactional phenomenology of maternal and parental hypnosis styles. *Contemporary Hypnosis*, 25(1), 14-28.

VARGA, K., GŐSI-GREGUSS, A. (szerk.) (2012) Tudatállapotok, hipnózis, egymásra hangolódás: Tisztelgő kötet Prof. Bányai Éva 70. születésnapja alkalmából. Budapest: L'Harmattan, 2012. 563 p. (ISBN:978-963-236-568-8)

VARGA, K., GŐSI-GREGUSS, A. C., BÁNYAI, É. I. (1999) Hypnotists' Phenomenology: Toward the Understanding of Hypnotic Interactions. *Hypnos*, 26(4), 181-193.

VARGA, K., Józsa E., (2013) Új módszer a kétszemélyes interakciók szubjektív értékelésére: A Diádikus Interakciós Harmónia kérdőív, *Magyar Pszichológiai Szemle* 68:419-440.

VARGA, K., JÓZSA, E., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (2006) A new way of characterizing hypnotic interactions: Dyadic Interactional Harmony (DIH) Questionnaire. *Contemporary hypnosis*, 23(4), 151-166.

VARGA, K., JÓZSA, E., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (2009) Patterns of interactional harmony: The phenomenology of hypnosis interaction. In Koester G. D., Delisle P. R. (Eds.) *Hypnosis Theories, Research and Applications*. Nova Science Publishers Inc., New York, 53-98.

VARGA, K., JÓZSA, E., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C. (2012) Phenomenological synchrony and hypnotic susceptibility. *Contemporary Hypnosis and Integrative Therapy*, 29(2) pp. 156-168.

VARGA, K., JÓZSA, E., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C., SUHAI-HODÁSZ, G. (2004) Hypnosis Interaction from an Evolutionary Perspective: the Patterns of Harmony in Phenomenology. *Paper presented at the 16th International Congress of Hypnosis Singapore, Book of Abstracts*, 17. October 17-22, 2004.

VARGA, K., JÓZSA, E., BÁNYAI, É. I., GŐSI-GREGUSS, A. C., KUMAR, V. K. (2001) Phenomenological experiences associated with hypnotic suggestibility. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 49 (1), 19-29.

VARGA, K., JÓZSA, E., KEKECS, Z. (2013) Hypnose als menschliche Interaktion: Die Gender-Zusammensetzung der hypnotischen Dyade HYP-

NOSE: ZEITSCHRIFT FÜR HYPNOSE UND HYPNOTHERAPIE 8:(1-2) pp. 57-70.

VARGA, K., JÓZSA, E., URBÁN, R. (2002) A Közös Rorschach Vizsgáló Helyzet alkalmazása a diádikus interakciók élményvilágában megmutatózó harmónia vizsgálatára. In Bagdy E. (szerk.) *A párkapcsolatok dinamikája*. Anima Kiadó, Budapest, 178-185.

VARGA, K., KEKECS, Z. (2014) Oxytocin and Cortisol in the Hypnotic Interaction. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis* (ISSN: 0020-7144) 62: (1) pp. 111-128.

VARGA, S. K., VARGA, K. (2009) A vizuális imaginatív szinkron fogalma és mérése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(2), 359-384.

VARGA, S. K., VARGA, K. (2009) Visual imaginative synchrony. *Contemporary Hypnosis*, 26(3), 146-158.

5. A doktori mű által tárgyalt kérdéskörben a doktori mű lezárása óta közzétett publikációk

VARGA, K., JÓZSA, E., KEKECS, Z. (2014) Comparative analysis of phenomenological patterns of hypnotists and subjects: An interactional perspective *Psychology of Consciousness: Theory Research and Practice* 1:(3) pp. 308-319.

VARGA, K. (2014) A gyógyítás interakciós vonatkozásai, *Magyar Pszichológiai Szemle* 665–678. DOI: 10.1556/MPSzle.69.2014.4.2

KÖLTŐ, A., GÖSI-GREGUSS, A. C., VARGA, K., BÁNYAI, É. I. (2014). The influence of time and gender on Hungarian hypnotizability scores. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 62(1), 84–110.

KÖLTŐ, A., GÖSI-GREGUSS, A. C., VARGA, K., BÁNYAI, É. I. (2015). Hungarian norms for the Harvard Group Scale of Hypnotic Susceptibility, Form A. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 63(3), 1–26.

VARGA, K., KEKECS, Z. (2015) Feature-Based Coding System: A New way of characterizing hypnosis styles *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*. 63(2):215-235.

6. A téziszüzet további hivatkozásai

Baker, E. L. (2000) Reflections on the hypnotic relationship: Projective identification, containment, and attunement. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 48(1), 56-69.

Bányai, É. I. (1985a) Interaction between hypnotist and subject: A social psychophysiological approach. Invited paper presented at the 93rd Annual Meeting of the American Psychological Association, Los Angeles CA, August 1985.

Bányai, É. I. (1985b) A social psychophysiological approach to the understanding of hypnosis: The interaction between hypnotist and subject. *Hypnos. Swedish Journal of Hypnosis in Psychotherapy and Psychosomatic Medicine*, 12 186-210.

Bányai, É. I. (1991) Toward a social-psychobiological model of hypnosis. In: Lynn, J. L., Rhue, J. W. (ed.) *Theories of hypnosis. Current models and perspectives*. Guilford Press, New York, 564-600.

Bányai, É. I. (1998) The interactive nature of hypnosis: research evidence for a social- psychobiological model. *Contemporary Hypnosis*, 15(1), 52-63.

Bányai, É. I. (2002a) Communication in different styles of hypnosis, In: Hoogduin, C.A.L., Schaap, C.P.D.R., de Berk, H.A.A. (ed.) *Issues on hypnosis*, Nijmegen: Cure & Care, 1-20.

Bányai, É. I. (2002b) Hypnosis and mainstream psychology. In Peter, B., Bongartz, W., Revenstorf, D., Butollo, W. (ed.) *Munich 2000. The 15th International Congress of Hypnosis. Hypnosis international Monographs: 6*. Munich: MEG Stiftung, 1-13.

Bányai, É. (2008a) A hipnózis szociálpszichobiológiai modellje. In: Bányai É., Benczúr L. (szerk.) *A hipnózis és hipnoterápia alapjai. Szöveggyűjtemény*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 379-429.

Bányai, É. (2008b) A hipnoterápia mint önálló pszichoterápiás modalitás. In: Bányai É., Benczúr L. (szerk.) *A hipnózis és hipnoterápia alapjai. Szöveggyűjtemény*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 543-558.

Bányai, É. I., Gósi-Greguss, A. C., Vágó, P., Varga, K., Horváth, R. (1990) Interactional Approach to the Understanding of Hypnosis: Theoretical Background and Main Findings. In: Van Dyck, R., Spinhoven, Ph., Van der Does, A. J. W., Van Rood, Y. R., De Moor, W. (ed.) (1990) *Hypnosis: Current theory, research and practice*. Amsterdam Free University Press. 53-69.

Bányai, É. I., Mészáros, I., Csókay, L. (1982) Interaction Between Hypnotist and Subject: A Social Psychophysiological Approach. Abstract. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 30, 193.

Bányai, É. I., Mészáros, I., Csókay, L. (1985) Interaction between hypnotist and subject: A social psychophysiological approach. (Premilinary report). In: Waxman, D., Misra, P. C., Gibson, M., and Basker, M. A. (ed.) *Modern trends in hypnosis*. New York and London: Plenum Press, 97-108.

Barnier, A. J., McConkey, K. M. (1999) Hypnotic and posthypnotic suggestion: Finding meaning in the message of the hypnotist. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 47(3), 192-208.

Bernieri, F. J., Reznick, J. S., Rosenthal, R. (1988) Synchrony, pseudosynchrony, and dissynchrony: Measuring the entrainment process in mother-infant interactions. *Journal of Pers. and Social Psychology*, 54, 243-253.

Bernieri, F. J., Rosenthal, R. (1991) Interpersonal coordination: Behavior matching and interactional synchrony. In: Feldman, R. S., Rimé, B. (ed.) *Fundamentals of nonverbal behavior*. Cambridge University Press, Cambridge, 401-431.

Burgoon, J. K., Stern, L. A., Dillman, L. (1995) *Interpersonal Adaptation. Dyadic interaction patterns*. Cambridge University Press, Cambridge.

Cox, R., E., Bryant, R. A. (2008) *Advances in hypnosis research: methods, designs and contributions of intrinsic and instrumental hypnosis* In: Nash, M. R. and Barnier, A. J. (2008) *The Oxford handbook of hypnosis*. Oxford University Press, Oxford, New York 312-336.

Davis, M. (1979) The state of the art. Past and present trends in body movement research, In: Wolfgang, A. (ed.) *Nonverbal behavior: Applications and cultural implications*. Academic Press, New York, 51-66.

Eisen, M. R., Fromm, E. (1983) The clinical use of self-hypnosis in hypnotherapy: Tapping the functions of imagery and adaptive regression. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 31, 243-255.

Gósi-Greguss, A. C., Bányai, É. I., Varga, K., Horváth, R. J. (1992) Slip of the Tongue - Slip of Hypnosis? Abstract. In *The Book of Abstracts of the 12th International Congress of Hypnosis*, Jerusalem, Israel, July 25-31.

Józsa, E. (2012) *Diádikus interakciós élménymintázatok hétköznapi és kísérleti helyzetekben*. PhD értekezés, ELTE PPK Doktori Iskola. Kézirat.

Józsa, E., Varga, K., Bányai, É., Gösiné-Greguss, A. (2011a) Dyadic patterns of subjective experiences in experimental hypnosis session. Paper presented at the 12th Congress of the European Society of Hypnosis (ESH) 16-20 August 2011.

Józsa, E., Varga, K., Bányai, É., Gösiné-Greguss, A. (2011b) Hipnotizőrök és alanyok szubjektív élményeinek mintázatai kísérleti helyzetben. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XX. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapest, 2011. május 25-27.

Kihlstrom, J. F. (1985) Hypnosis. *Annual Review of Psychology*, 36, 385-418.

Kihlstrom, J. F. (2008) The domain of hypnosis revisited. In: Nash, M. R. and Barnier, A. J. (2008) *The Oxford handbook of hypnosis*. Oxford University Press, Oxford, New York, 21-41.

Lombard, L. S., Kahn, S. P., Fromm, E. (1990) The role of imagery in self-hypnosis: its relationship to personality characteristics and gender. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 38, 25-38.

Lynn, S. J., Weekes, J. R., Neufeld, V., Zivney, O., Brentar, J., Weiss, F. (1991) Interpersonal climate and hypnotizability level: effects on hypnotic performance, rapport, and archaic involvement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(5), 739-743.

Nash, M. R., Spinler, D. (1989) Hypnosis and transference: A measure of archaic involvement. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 37, 129-143.

Orne, M. T. (1959) The nature of hypnosis: Artifact and essence. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 58, 277-299.

Pekala, R. J. (1982) *The Phenomenology of Consciousness Inventory (PCI)*. Thorndale, P. A.: Psychophenomenological Concepts.

- Pekala, R. J. (1991a) *Quantifying Consciousness: An Empirical Approach*. Plenum, New York.
- Pekala, R. J. (1991b) *The Phenomenology of Consciousness Inventory*. Thorndale, PA: West Chester, PA: Mid-Atlantic Educational Institute.
- Perry, C.W., Sheehan, P.W. (1978) Aptitude for trance and situational effects of varying the interpersonal nature of the hypnosis setting. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 20(4), 256-262.
- Sheehan, P. W. (1971) Countering preconceptions about hypnosis: an objective index of involvement with the hypnotist. *Journal of Abnormal Psychology Monograph*, 78(3), 299-322.
- Sheehan, P. W. (1975) *A neoclassical account of experimental method: Some dilemmas for the social scientist*. University of Queensland Press, St. Lucia, Queensland.
- Sheehan, P. W. (1980) Factors influencing rapport in hypnosis. *Journal of Abnormal Psychology*, 89, 263-281.
- Sheehan, P. W., Dolby, R. M. (1979) Motivated involvement in hypnosis: the illustration of clinical rapport through hypnotic dream. *Journal of Abnormal Psychology*, 88(5), 573-583.
- Sheehan, P. W., McConkey, K. M. (1982) *Hypnosis and experience: The exploration of phenomena and process*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey.
- Varga S., K., Varga, K. (2009a) A Vizuális Imaginatív Szinkron fogalma és operacionalizálásának első lépései. /The concept of Visual Imaginative Synchron and the preliminary results in its operationalization/ *Magyar Pszichológia Szemle*, 64 (2), 359-384.
- Varga S., K., Varga, K. (2009b) *Visual Imaginative Synchrony*. *Contemporary Hypnosis*, 26(3), 146-158.
- Waugh, R. M. (2002) *A Grounded Theory Investigation of Dyadic Interactional Harmony and Discord: Development of a Nonlinear Dynamical Systems Theory and Process-Model*. Dissertation, University of Texas, Austin.
- Whitehead, S. (1996) *A phenomenological approach to understanding the nature of the hypnotist-subject interaction*. Paper presented at the 7th European Congress of Hypnosis, Budapest, Hungary, August 17-23.
- Whitehead, S., Noller, P., Sheehan, P. W. (2008) The hypnotist in the hypnosis interaction: The impact of first impressions on perceptions of hypnotizability. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 56 (4), 394-424.

dc_1059_15